

Наставно-научном већу
Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

Реферат о завршеној докторској дисертацији
Стручне комисије за преглед и оцену докторске дисертације

„Евхаристијско богословље Светог Николе Кавасиле“

докторанда протопрезвитера мр Гаје Гајића

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 27. јуна 2016. године, изабрани су чланови Стручне комисије за преглед и оцену докторске дисертације протопрезвитера мр Гаје Гајића под насловом **„Евхаристијско богословље Светог Николе Кавасиле“**, који имају част да после читања дисертације и међусобног консултовања Већу поднесу следећи Реферат.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Докторанд протопрезвитер мр Гајо Г. Гајић рођен је на Томиндан 19. октобра 1968. године у Тузли, у свештеничкој породици. Богословију Светог Саве похађао је у Београду (1983-1988) и завршио са одличним успехом, као и Богословски Факултет СПЦ (1989-1994) са просечном оценом 9,10. Последипломске студије окончао је на Богословском факултету Аристотеловог Универзитета у Солуну 1998. године на Катедри за организацију, устројство и живот Цркве. Магистарски рад на тему „Канонска начела прогласа аутокефалије у 19. веку“, одбранио је код професора Канонског предања, Митрополита тиролојског др Пантелејмона Родопулоса, са врло добрим успехом.

Његово Преосвештенство Епископ захумско-херцеговачки др Атанасије Јевтић га је рукоположио у чин ђакона у Нигрити (Грчка) на Крстовдан 1998. године, а Митрополит неапољски Дионисије у чин презвитера у Солуну 18. октобра исте године. У периоду од 1998-2006. године службује у Грчкој Цркви при храму Свих Светих у Солуну. По благослову Његове Светости блаженопочившег Патријарха српског Павла, почев од 2006. године ради као службеник Светог Архијерејског Синода у Канцеларији за међуцрквене односе (до 2009. године редовно, а надаље све до данас хонорарно). Истовремено, у периоду од 2006-2008. године обавља и дужност главног уредника Информативне службе Српске Православне Цркве. Као свештеник службује у београдским храмовима: Рођења Пресвете Богородице и Свете Петке на Калемегдану (2006-2009), Светога Саве (2009-2015) и Светог Апостола Луке. Током свог преданог рада у Патријаршији, учествовао је у организацији многобројних важних богословских конференција и других црквених догађаја. Као секретар делегације СПЦ активно је учествовао у раду Припремних предсаборских комисија и Свеправославних конференција Светог и Великог Сабора Православне Цркве.

Бави се превођењем књига, студија и чланака из савременог богословља са грчког, енглеског и руског језика. Његови најпознатији преводи су: *Литургијско богословље*,

Зборник радова Синодске комисије за литургијску обнову Грчке Цркве (Београд ³2013), *Омилитика-црквено проповедништво* и *Литургијске недоумице* (Краљево 2005 и 2007²) најпознатијег савременог литургичара Ј. Фундулиса из Солуна; *Богослужење – виђење и ишчекивање Божје* (Манастир Жича 2005) о. Емилијана, игумана светогорског манастира Симонопетре; Ј. Манзаридис, као и *Човек и време* (Хришћански културни центар, Београд 2002).

2. Предмет и циљ дисертације

У докторској дисертацији под насловом „Евхаристијско богословље Светог Николе Кавасиле“, предмет проучавања нашег кандидата јесте веома захтевна тема богословског разумевања и тумачења Божанствене Евхаристије Светог Николе Кавасиле, изузетно значајног оца Православне Цркве из 14. века. Опредељујући се за истраживање наведене проблематике са неупитном посвећеношћу, како поводом њене садржине, тако и услед њене одговарајуће важности у свештеном животу Цркве, аутор јој приступа научно, професионално и одговорно, тематизујући исту историјски, литургиолошки и богословски.

Уколико се узму у обзир релевантни историјски и литургијски аспекти, предмет истраживања поставља се у шири контекст поступног развоја и употпуњења византијске литургијско-богослужбене форме, а што се подудара са временом у коме живи поменути светитељ и ствара евхаристиологију која носи његов печат. С тим у вези, треба нагласити да наш докторанд не ограничава свој истраживачки рад искључиво на конкретну историјску епоху теолошке делатности поменутог оца, већ са нарочитим сензибилитетом указује на тематску сродност и утицаје Кавасилиних претходника на његов доживљај и поимање Свете Литургије. Такође, кандидат не пропушта да истакне и богатство Николиних ерминевичко-телетургијских запажања као лаика, представљајући га непоколебивим примером верности једном и трајном литургијском предању Цркве, упркос изазовима 14. столећа, познатог по схоластичким утицајима који су оставили дубоког трага не само на светотајински живот Цркве, већ и на тумачење Божанствене Евхаристије као једне од седам светих тајни.

Управо због тога, све што је претходно изложено методолошки потпомаже и доприноси истицању богословског значаја предмета проучавања и оправданости формулације и истраживања задате теме, а чији је циљ - сагледавање најзначајнијих сегмената Кавасилине мисли која врхуни у схватању Свете Литургије као Светајне Цркве, са којом се она, према његовом изузетно дубоком запажању, „подудара до истоветности“.

Поврх свега, у складу са речима нашег докторанда, истакнутим у предговору његовог рада (стр. 11-12), теза има за циљ да укаже на стање у савременом богослужбеном животу Православне Цркве, посматрано кроз призму древног Предања. Осим тога, њен циљ огледа се и у излагању извесних богословских и телетургијских смерница, утемељених на Кавасилином светотајинском и нарочито евхаристијском богословљу, ради иницирања и унапређења дијалога у вези са савременим литургијским недоумицама.

3. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација горепоменутог наслова поседује следећу структуру. Рад садржи најпре *Увод* (стр. 13-21), у чијим оквирима бивају изложене неопходне опште и

методолошке напомене ради појашњења основних научних поставки дисертације и знатно лакшег кретања кроз нарочити и богати свет проучаване теме. Тим поводом бива представљена структурална подела рада на историјско-литургијски и литургијско-богословски, којима потом следује поговор аутора, али и широка лепеза библиографске грађе систематизоване по важности и тематски.

У првом, историјско-литургијском делу, наш кандидат излаже диференцијацију релевантних историјских оквира (стр. 22-64) и литургијских елемената (стр. 65-109), посвећујући им подједнаку истраживачку пажњу и тематску заступљеност. Следствено, исказујући првенствено потребу историјског одређења задате теме, докторанд правремено чини преглед историјских оквира предметне проблематике уз помоћ својеобразног следа ретроспективног сагледавања како Кавасилине мисли, почев од савремене литературе па све до најважнијих дела самог светитеља у историјском и богословском смислу, тако и становишта његових савременика.

Отуда, све претходно казано уистину срећемо у првом поглављу историјско-литургијске целине под насловом *Никола Кавасила у савременој богословској мисли и у односу на савременике*, а које нам пружа увид у историјска, културна и богословско-филозофска кретања назначеног историјског периода. Исто тако, куриозитет представља и чињеница на коју указује кандидат - да свети Николај Кавасила, будући царски саветник, негује пријатељске односе са највећим хуманистима 14. столећа (Димитрије Кидонис) који су одушевљени „светлошћу са Запада“, али су и потоњи противници Паламиног богословља, што га ипак није навело да и сам подлегне утицају таквих философско-антрополошких струјања. Насупрот томе, Кавасила је као царски саветник пратио Светога Григорија Паламу у Солун поводом његовог устоличења, да би напослетку провео са њим једну целу годину на Светој Гори. Треба истаћи да докторанд подвлачи да, упркос разлици у погледу језика, стила и богословског приступа, постоје очигледни Паламини утицаји на Кавасилу, изражени нарочито на примеру његовог схватања просветљења у чувеном делу *О животу у Христу* (Друга беседа). Дакле, наш аутор исправно и успешно констатује у раду да између ова два богословска великана четрнаестог века нема супротстављености, као и да су њихова богословска становишта међусобно допуњавајућа, због чега их, према мишљењу докторанда који се позива на протопрезвитера др Јована Мајендорфа, „треба читати заједно“ (стр. 46, нап. 67).

Друго поглавље исте целине, чији наслов гласи *Библијско-светоотачко утемељење Кавасилине богословске мисли*, разоткрива корене Кавасилине богословске и евхаристијске мисли, коју кандидат, благодарећи темељној и детаљној анализи, карактерише као аутентично библијску, апостолску и павловску. Наиме, сам назив једног од два најважнија Кавасилина дела – *О животу у Христу* – довољно је чврст доказ, према аутору, да нас увери колико је заправо христологија изабраног Апостола народа доминанта основа целокупног Николиног богословског система, а који ће сходно управо таквој христологији развити своју аутентичну евхаристијску мисао.

Коначно, треће поглавље ове целине *Место Светог Николе Кавасиле у литургијском Предању Цркве* посвећено је сагледавању и квалитативном вредновању богословља Светог Николе Кавасиле у контексту свеукупног низа светих, византијских тумача Свете Литургије и најзначајнијих мистагога Цркве кроз векове. У раду, тако, срећемо интересантно кандидатово запажање да је требало да прође готово шест векова од Германовог популарног тумачења Литургије док се није појавило једно слично, питко и прихватљиво, течно штиво у погледу језика и начина тумачења, и то јединог писца лаика у целокупној историји византијске литургијске ерминевтике. Поврх свега, дотично дело ће постати подједнако допадљиво и готово сасвим потиснути Германово, у литургијском смислу, сувопарно тумачење.

Друга целина првог дела рада носи наслов *Литургијски елементи* и обухвата четири поглавља. Истражујући *Телетургијски значај и ерминевтички символизам Кавасилине евхаристиологије* у првом поглављу, кандидат наглашава одговарајуће сегменте светитељеве мисли у циљу упознавања читаоца са дубоким смислом поимања Божанствене Евхаристије. Такав приступ бива непосредно настављен и у следећем поглављу *Предложење и Евхаристија – изображење Жртве и истинска Жртва*, где наш докторанд на примеру Светог предложења, то јест својеобразног предворја Свете Литургије, прави поређење са истинском Жртвом Свете анафоре, а коју Кавасила, како аутор умесно истиче, назива сенком Истинске Жртве, „јер тај хлеб“, до његовог освећења призивом Светог Духа и благосиљањем, „остаје само хлеб“ (стр. 79).

Наредна два поглавља ове целине *Смисао Евхаристије и евхаристијске припреме*, као и *Литургијска литија – попутнина за Живот вечни*, прате први део Свете Литургије у маниру Кавасилине ерминевтике, указујући на значај прелитургијске и литургијске припреме као симбола сотириолошке икономијске делатности Христа, али и попутнине за живот вечни. Отуда је назначена припрема, према верном кандидатовом позивању на Кавасилу, не само одраз човековог труда и подвига, него неупоредиво више икона неопходне синергије Бога и човека на плану спасења рода људског. Отуда, овај део Божанствене Евхаристије бива у наредној целини додатно разматран и сликовито дефинисан као својеврсни литијски ход, како је уосталом Литургија изворно и отпочињала окупљањем епископа и народа за улазак у Цркву, што ће рећи свештени ход у сретање Христу који нас позива, „јер је Он савио небеса ради нас и дошао“ (стр. 135, нап. 307), приводећи нас истовремено у Дом Очев.

Сва три поглавља првог, историјског дела рада, као и четири поглавља наредне, литургијске целине, јасно и недвосмислено указују на перспективу да се Црква у историјској стварности разоткрива кроз конкретне евхаристијске заједнице, а које су оличење изворног утемељења наше вере. При томе, наш докторанд исправно констатује, у духу Кавасилине мисли, да је свет створен са циљем да постане Црква, те да кроз Цркву и Евхаристију живи вечно. Штавише, управо је тај свет причасник божанског Живота у Телу и Крви распетог и васкрслог Христа, чиме се наглашава неопходност ерминевтике и литургијског символизма као полазишних основа Кавасилине мисли, услед чега и сама телетургија бива схватана, не као пука љуштура богослужбене форме и поретка, већ као Свети сасуд служења Богу у Духу и истини.

Други и најважнији, литургијско–богословски део дисертације (стр. 110-200) сачињавају три целине. Прва целина у том низу пружа увид у *Литургијске аспекте* Кавасилине мисли, започињући првим поглављем као преанафоралним уводом и настављајући се другим, као пресеком истраживања најважнијих делова Евхаристијске анафоре (*благодарење, анамнеза, епikleза, помињање*), освећења Дарова и причешћа уз неизоставно упоредно сагледавање релевантног богословља Западне Цркве, у мери и облику у којима је оно присутно код Светог Николе. Треће поглавље ове литургијске целине посвећено је проучавању *Евхаристије као извор освећења*.

У горенаведеним поглављима дисертације, аутор најпре подвлачи значај преанафоралног дијалога са указивањем на Кавасилино истицање не само истинске љубави, у чему он очигледно следује Преподобном Максиму Исповеднику, већ и истинске вере, подсећајући неодољиво на Светог Иринеја Лионског (стр. 119, нап. 272), другог по величини евхаристијског богослова са почетка 3. века, као онтолошких претпоставки приношења и освећења евхаристијских Дарова. Стога исповедање вере, како примећује Кавасила, говоре сви верници заједно наглас (стр. 120, нап. 277). Овим поводом је нарочито истакнута веза између Кавасиле као лаика, са једне стране, и његовог акцентовања драгоцене улоге лаика у савршавању Свете Литургије са друге стране, уз

позивање на речи једног савременог богослова Цркве који каже: „Као што се Света Литургија не може служити без народа (лаика), тако не може постојати ни активан лаик без учешћа у Евхаристијском сабрању“ (стр. 125. нап. 289).

Проучавање Николиног тумачења Свете Анафоре докторанд започиње праћењем самог њеног првобитног изгледа и процеса формирања, уз потоњи осврт на савремена литургијска кретања, при чему бива истакнуто њено поимање као јединствене евхаристијске молитве. Реч је заправо о самој сржи Евхаристијског освећења дарова, при чему нарочита важност бива назначена термином благодарења = евхаристије, захваљујући коме и целокупна служба добија одговарајуће име. Својеобразно место у Кавасилином ерминевтичком разматрању Анафоре у целости заузима, према нашем кандидату, континуирана епиклеза, како је назива овај отац Цркве, то јест његово богословско становиште да се призивање Светога Духа понавља циклично током Свете Литургије, те да нема никаквог помена о интерполацији тропара Трећег часа, а коју он карактерише пренаглашеним реаговањем Истока на западно акцентовање освећујућег значаја речи установе Свете Тајне Евхаристије (стр. 136-140).

Друга целина овога дела рада, која садржи три поглавља, обухвата *Евхаристијске рефлексије* у њеним различитим, есхатолошким, еклисиолошким и светотајинским пројавама. У овом делу тезе наш докторанд проучава и неке, мање познате стране Кавасилине мисли, као што је на пример однос његове есхатологије и Евхаристије. Оне се, наиме, међусобно прожимају, не представљајући две поларизоване стварности већ једну и, у онтолошком смислу, узрочну стварност. Људи који у овом веку не живе у Цркви евхаристијски и светотајински, „ако би неким случајем и дошли до будућег века, били би тамо као мртви и бедни“, истиче аутор позивајући се директно на речи Светог Николе Кавасиле (стр. 152, нап. 343). Засебно место у целокупној Кавасилиној евхаристиологији свакако заузима његова позната мисао да се Црква пројављује у Светим Тајнама (Светој Литургији), коју наш кандидат позиционира у исправан еклисиолошки и онтолошки контекст значења ових речи. Предочена мисао бива сагледавана кроз призму нарочитих сотириолошких консеквенци, при чему се друга целина овога дела рада завршава поглављем где бива разматрана перспектива Божанствене Евхаристије као возглављења свих Светих Тајни, од које ове и добијају савршенство, сагласно не само Кавасили, него и ранијим оцима Цркве (Ареопагиту, Максиму и касније Симеону Солунском).

Трећа и последња целина овога дела рада је богословски резиме целокупног рада и оцена Кавасиле као евхаристијског богослова који је, стварајући у доба схоластике и опредељујући се за непоколебиву верност Предању, остао доследан ранохришћанском начину поимања Божанствене Евхаристије као Светајне Цркве. Аутор препознаје такав правац кретања Кавасилине мисли као аутентичан израз онога што данас називамо евхаристијском еклисиологијом Православне Цркве и њеним плодотворним дијалогом са Западном Црквом, а који обухвата можда и најделикатнији сегмент богословских односа Истока и Запада, то јест разумевање пневматологије и тематике освећења евхаристијских дарова.

После *Закључка*, наш кандидат је уредно изложио на крају дисертације списак консултованих библиографских јединица (стр. 201-248) на грчком, српском, руском и енглеском језику.

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Изузев онога што је претходно истакнуто у закључку рада, резултати и научни допринос ове докторске дисертације огледају се у следећим становиштима. Треба најпре констатовати да је кандидат прегледно и подробно истражио и представио тему дисертације. Самосталним приступом и компаративном методом он је понудио оригиналну анализу и прегледно излагање најважнијих момената обрађиване теме „Евхаристијско богословље Светог Николе Кавасиле“. Такође, треба нагласити да је овако постављена тема изузетно комплексна, као и да на српском језику не постоје одговарајуће студије оваквог обима и домета. Докторски рад је садржински и методолошки посматрано на веома задовољавајућем нивоу. У складу са тим, несумњиво да је показани научни приступ одмерен и праћен исцрпним позивањем на релевантне изворе и одговарајућу литературу, док је стил докторске дисертације јасан и недвосмислен.

Као што је и сам аутор исправно дефинисао, опредељење и полазишна оријентација у правцу истраживања мистириолошке и литургијске мисли великог оца Цркве, чији је епилог представљање конкретизованих и релевантних резултата на тему Евхаристијског богословља Светог Николе Кавасиле, и то насталих благодарећи научној анализи и примени литургичко-богословске синтезе, говоре у прилог својеврсне оригиналности ове дисертације. Такође, докторанд је исправно приметио да већина студија, чак и оне главне и најрепрезентативније, проучавају Кавасилу првенствено у историјско-агиолошком и патролошком контексту. Оне су, наиме, углавном посвећене разматрању његовог живота или Кавасилине антрополошке мисли, уз видно пренебрегавање или потпуно запостављање другог тока његове богословске мисли, коју управо овај рад истражује. У складу са тим, управо његово евхаристијско богословље га чини достојним наследником и настављачем аутентичне евхаристијске мисли како апостола Јована и Павла, тако и евхаристијског наслеђа Светог Игњатија Богоносца, Иринеја Лионског, Ареопагита и Максима Исповедника (стр. 17-19).

Коначно, аутор се оправдано нада да ће свеобухватно презентовање и сагледавање и савременог богословског стваралаштва, а које се тиче теме дисертације и мисли Светог Николе Кавасиле уопште, дати макар и скроман допринос конкретном, црквеном и духовном животу наше помесне Цркве, али и њеним настојањима у правцу остварења веродостојног пастирског рада и мисије.

5. Закључак

Докторска дисертација протопрезвитера мр Гаје Гајића под насловом „Евхаристијско богословље Светог Николе Кавасиле“ урађена је у складу са одобреном пријавом дисертације. Дисертација је оригинално и самостално научно дело. Комисија са задовољством констатује да овај рад испуњава научне нормативе докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада.

У Београду,
28. јуна 2016. године

Чланови Стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

1. _____

др **Ненад Милошевић**,
редовни професор Православног богословског факултета
Универзитета у Београду (ментор)

2. _____

архимандрит др **Никола Јоанидис**,
редовни професор Богословског факултета
Националног и Каподистријског Универзитета у Атени (Грчка)

3. _____

др **Србољуб Убипариповић**,
доцент Православног богословског факултета
Универзитета у Београду